

Personalisme vs. liberalisme

af Jesper Veiby

(v.1.0 Juli 2013)

Kirkepolitik

Et projekt under Kristent Institut

*Teksten er udgivet i regi af Kristent Institut
og kan frit videreformidles, blot det sker uændret.*

Jonas Norgaard Mortensen udgav før nytår bogen "Det fælles bedste", hvori han (indirekte) gør sig til talsmand for personalismen som menneskesyn og som inspirationskilde for den politiske verden.

For den uindviede skal jeg forsøge at skitsere bogens og dermed personalismens indhold. Personalismen er et alternativt menneskesyn til individualisme og kollektivismen, med særlig fokus på den enkeltes relationelle kontekst til sine medmennesker og på at bevare og understøtte denne. Samtidig mener forfatteren og med ham andre personalister, at individualismen er ophav til liberalismen, kollektivismen til socialismen, og formodentlig - men knap så direkte formuleret - betragtes personalismen tilsvarende som ophav eller inspiration til kristendemokratismen.

Forfatteren taler om, at vi har fået et "afpersonaliseret samfund", og vægtlægger derfor personalismen med dens fokus på relationerne mennesker imellem. Tilsvarende betragter han personalismen som en modgift mod den kapitalisme, der alene er drevet af grådige egenlyst, såvel som den socialisme, der tilsidesætter individet til fordel for fællesskabet. Og det er næppe forkert set, at personalismen mellem linjerne præsenteres som enten en mere kristen tilgang, eller til og med som den kristne tilgang til samfundet og det politiske liv.

På det lavpraktiske plan er der meget, jeg er enig med forfatteren i. Lad mig også med det samme sige, at bogen er velskrevet og veldisponeret, og det er mit indtryk, at den udfylder sin opgave godt mht. at give sine læsere et indblik i personalismens hovedtræk. Hvis der er noget at kritisere, så er det ikke bogens faglige kvaliteter, men dels de bagvedliggende synspunkter, dels at jeg savner et foregribende svar til de helt oplagte indvendinger, man kan rejse mod en personalistisk tankegang.

Som hermed antydtes er der på det principielle plan meget, jeg er uenig i. Jeg er liberalist. Under den betegnelse finder man (som vel også ved personalismen) mange variationer. Men en fællesnævner vil være at se markedskræfterne som dels en neutral mekanisme, dels den mest effektive måde at administrere om ikke alle, så dog langt de fleste ressourcer i samfundet. En anden fællesnævner vil være ønsket om en statsmagt, der holder sig indenfor få og veldefinerede grænser. Efter bogens logik må jeg som liberalist også være individualist. Lad

mig i det mindste medgive, at den enkeltes frie vilje og personlige ansvar overfor Gud samt frelsens klart individuelle konsekvenser da har mange individualistiske træk.

Jeg vil ikke gå så langt som at hævde, at Bibelen foreskriver én og kun én samfundsmodel. Men jeg mener dog, at Bibelens undervisning om f.eks. statsmagt og samfundsforhold definerer nogle principper, som i mangt og meget stemmer med og understøtter det, vi i vore dage vil kalde et sekulært, liberalt samfund. I det mindste mange modeller af et sådant. Det følger også heraf, at mulige alternativer i form af f.eks. personalismen og dens politiske modstykke(r) i mine øjne bygger på en række præmisser, som ved nærmere gennemsyn er enten ugenomtænkte eller ubibelske.

2.

Lad mig her trække tre af disse frem, med det forbehold at såvel personalisme som liberalisme i en kort tekst som denne nødvendigvis må behandles lidt rudimentært.

Mit første ankepunkt vil allerede kunne genfindes i bogens titel "det fælles bedste" og i den tanke, at det i nævneværdig grad er muligt at finde et fælles bedste i et samfund, som den enkelte skal eller bør tage hensyn til.

Det er ikke vanskeligt at finde eksempler på uforenelige og modstridende interesser. Den rettroende muslim ønsker et forbud mod, at kristne vinder disciple blandt muslimer. Den missionerende kristne ønsker omvendt fuld frihed til at vinde mennesker for sin tro. Homoaktivisten ønsker love, som gennemtvinger lige vilkår for hetero- og homoseksuelle. Den troende ønsker omvendt frihed til at fravælge homoseksuelle til f.eks. kirkelige tillidsposter. Det er næppe svært at finde tilsvarende eksempler.

Det fælles bedste forudsætter fælles interesser, og som sådan kan begrebet måske finde anvendelse i velfungerende familier og velfungerende kirker og i interessefællesskaber, hvor man er villig til at indordne sig i en større sags tjeneste. Men præmissen er uanvendelig på samfundsplan i den verden, vi lever i, og jeg forudsætter, at vi ikke her søger at formulere hvilken filosofi, der vil være bedst i Tusindårsriget, efter opstandelsen eller her og nu i et utopisk og fuldkomment samfund.

Præmissen om det fælles bedste har historisk ført til - og må logisk lede til - to alternativer. En omtrentlig minimalstat eller en kvælende formyndersstat. Enten må det fælles bedste begrænses til så snævre og tvingende områder, f.eks. opretholdelsen af lov og orden, at ingen reelt kan have noget imod, at staten på samfundets vegne varetager sådanne opgaver. Eller det fælles bedste må administreres af nogle, der "ved bedre" på andres vegne, der på sin side ikke ved, hvad der tjener deres eget bedste. Her kan man eksempelvis nævne arbejderne, der gerne vil kunne købe sig hus og bil, men som af den kommunistiske agitator får at vide, at det dybest set er i hans egen interesse, at den slags administreres kollektivt. For det andet den ikke-troende eller anderledes troende, der får at vide, at det dybest set er i hans egen interesse at gå til messe eller komme i moskeen, og at det derfor er rimeligt, at staten ikke tillader, han fravælger dette.

Selvom der indrømmet kan være en pointe i den sidstnævnte argumentation - nemlig at synderen eller den inkarnerede ateist ikke dybest set handler i sin egen, langsigtede interesse - så er det umuligt for statsmagten at "hjælpe" vedkommende uden at det dels vil opleves som utilstedelig tvang, samt i mange andre tilfælde faktisk vil medføre utilstedelig tvang overfor oprigtigt troende.

Selvfølgelig er man nødt til at finde nogle måder at træffe nogle fælles beslutninger på i et samfund. Men såvel simpel logik som almene erfaringer tilsiger, at man ikke skal finde dem i en søgen efter det fælles bedste, men gennem en proces, der tilstræber en vis selvbeherskelse og søger at være mindst muligt indgribende overfor den enkelte. Og står man ikke hermed solidt plantet på klassisk, liberalt territorium?

3.

Den anden indvending fra min side er i synet på økonomi; herunder synet på økonomiske prioriteringer og økonomisk ansvar i bred forstand.

På den ene side er der meget, som jeg vil erklære mig enig i. Som kristen må man tage afstand fra griskhed, hvad enten den slår igennem på finansmarkederne eller i dagligdagen. Som kristen må man beklage meget af tidens overfladiskhed, hvad enten denne er synlig i jagten på de seneste brugsgoder eller i mediernes ligegyldige dyrkelse af kendisser. Som kristen må man begræde den

fortravlede jagt på mere, som både hindrer den almindelige fordybelse og refleksioner over de store spørgsmål i tilværelsen.

Det er imidlertid, som om forfatteren - og vel sagtens mange med ham - ikke har styr på helt elementære økonomiske sandheder. Ved at anklage markeds kræfterne for ovenstående, retter man smed for bager for nu at bruge en ældre vending.

Selv hvis man forestillede sig et pengeløst samfund, ville der være nødt til at blive foretaget prioriteringer. Hvis ældre her skal have mere plejepersonale, så skal de folk tages fra enten markarbejdet, fabrikernes samleband eller undervisningen af skoleelever. Og selv uden at skulle måle indsatsen i kroner og øre, ville også den enkelte kristne være nødt til at gøre op med sig selv, hvad han skulle gøre, hvis han med de samme ressourcer anvendt på to forskellige måder kunne hjælpe to henholdsvis tyve hjemløse, eller vinde to henholdsvis tyve mennesker.

Dette er ikke stedet for økonomiske lektioner, men det er nødvendigt at understrege, at økonomi først og sidst handler om prioritering af begrænsede ressourcer - et vilkår vi alle er underlagt i denne verden. Og det er en illusion at tro, at der i et personalistisk eller kollektivistisk samfund vil være ressourcer til det hele, mens det alene er i det individualistiske og liberalistiske samfund, man er nødt til at sætte en pris på alting.

En anden og væsentligt vigtigere pointe er, at økonomi i sidste ende handler om forvalterskab. Og forvalterskab er et begreb, som fylder meget i Bibelens tekster. Vi er kaldet til at være gode forvaltere af det, vi har; få det bedste ud af de talenter, vi er betroet; ikke ødsle vore midler bort; samt udnytte den tid og de anledninger, vi bliver givet. Sagt lidt provokerende: En god kristen er en god forvalter er en god økonom. Økonomi er kun odiøst, hvis den bliver et redskab for personlig synd og grådighed.

Det er vel rigtigt, at økonomi fylder meget i dagens samtaler, og at venskaber og relationer ikke kan gøres op i penge. Men omvendt er der et implicit økonomisk aspekt også her. Mine menneskelige ressourcer er begrænsede. Jeg har kun begrænset tid til rådighed. Jeg er nødt til enten at prioritere nogle få, nære venskaber eller mange lidt mere overfladiske. Jeg kan være nødt til at økonomisere (!) med min tid til fordel for nogle og på bekostning

af andre. Og jeg er nødt til at træffe nogle valg, f.eks. mellem at bruge mere tid med familien i hverdagen, eller at arbejde mere for at få råd til større og bedre ferier med familien til den tid.

Relateret til den økonomiske vinkel er den lidt manipulerende tese, som fremføres i bogen, om at ethvert menneskes liv har uendelig værdi; såvel som den påstand at man som menneske i et eller andet omfang bærer ansvaret for alle andre mennesker og for de følgevirkninger, som ens handlinger i mange efterfølgende led måtte forårsage.

Transfinite størrelser har det med at kortslutte ethvert regnestykke, uanset om den, der bringer vendingen i spil, næppe har gennemtænkt konsekvenserne. Hvis ethvert menneskes liv talte med uendelig vægt, så ville det naturligvis være det hele værd, hvis prisen for at redde dette ene menneske var, at din socialhjælp blev sænket til sultegrænsen, eller at du aldrig fik råd til ferie med dine børn, eller at hele din formue blev konfiskeret. For uanset hvor stor den samlede elendighed ville blive herved, ville den jo aldrig kunne være uendelig.

Det er efter min mening en misforståelse, at Bibelen lærer dette. Bibelen taler om, at et menneskes sjæl er mere værd end alt andet - men for dette menneske selv, ikke som en samfundsøkonomisk betragtning. Mens Bibelen ganske vist opmuntrer til offervilje og giversind, mener jeg, at påstande om menneskers uendelige værdi måske er anvendelig i en eksistentiel betydning, men ikke som basis for praktiske beslutninger eller samfundsmæssige prioriteringer.

Hvad angår vores indbyrdes ansvar, så skaber et komplekst samfund komplekse problemstillinger, og jeg kunne i omtalte bog ønske mig lidt flere overvejelser om, hvor langt vi i givet fald er ansvarlig for de indirekte konsekvenser af vore handlinger - som jo oftest er de fleste. Er man f.eks. ansvarlig for de indirekte følger, hvis købmandens kundegrundlag forsvinder, fordi man tilbyder et bedre produkt - eller hvis sælgeren af hedenske amuletter går fallit, fordi man vinder hans kunder for evangeliet? Og hvad er man i givet fald forpligtet til at gøre for at kompensere dem? Det er ikke en let position at forsvare.

4.

Sidst men ikke mindst er der personalismens fokus på menneskelige relationer. Forfatteren citerer nog-

le personalister for at hævde, at mennesker kun eksisterer i kraft af deres relationer, eller i det mindste ikke kan være hele mennesker uden omfattende og stærke relationer. Men selv i mindre radikale udgaver af personalismen vægtes det relationelle, herunder genoprettelsen af skadede relationer, mens såvel socialisme som liberalisme (eller kollektivism og individualisme) kritiseres for at lade hånt om dette afgørende aspekt.

Det er indlysende et punkt, der har mange kontaktpunkter til kristen etik. Både i ansvaret for næsten og i beskrivelsen af kirken som Kristi Legeme, hvor vi jo alle indgår i en form for kollektiv enhed.

Nu er det imidlertid også sådan, at selv den erklærede individualist her i verden typisk indgår i mange og forpligtende relationer. Han eller hun indleder parforhold, gifter sig, stifter familie, har venner, har et arbejde og engagerer sig måske i noget frivilligt arbejde ved siden af. Måske kan man finde en enkelt afsporet filosof, som hylder det atomiserede individ, men i praksis er selv individualister tæt forbundet med andre mennesker. Forskellen er, at for individualisten og liberalisten - herunder den kristne liberalist - kan man træde ud af uønskede relationer og har sin værdi forud for disse. Og selvom man vel med et kendt udtryk "altid allerede" er i en given kontekst, så er man også altid fri til at træde ud af denne, hvis man ønsker det.

Jeg har en kunderelation til min lokale købmand. Men denne relation definerer mig ikke som menneske. Jeg kan træde ud af den, hvis han snyder mig eller tager overpriser for sine varer. Dette er elementært. Jeg har en familierelation til mine forældre, og den går dybere, men selv her behøvede jeg vel ikke opretholde denne, hvis den var dysfunktionel og præget af f.eks. vold og misbrug. På samme måde ville jeg være fri til at bryde med den hedenske religion, jeg måtte være opvokset med, eller den dysfunktionelle kirke, jeg måtte være en del af.

Selvom jeg hylder familien og værdsætter gode relationer til andre mennesker, så må jeg også bringe i erindring, at Jesus faktisk taler om den mulige nødvendighed af at forlade far og mor for evangeliets skyld. Om ikke andet i en vis betydning ligner det en liberalistisk eller individualistisk etik. Relationerne er til for menneskets skyld, ikke omvendt. Og man er ikke forpligtet til at søge dem genopret-

tet for enhver pris, men kun i det omfang, de igen bliver sunde og til velsignelse for den enkelte.

Man kan også spørge, om ikke Robinson Crusoe var et menneske, før Fredag dukkede op? Eller om Adam ikke var et menneske, før Eva blev skabt? Her må det bibelske svar vel være, at man er et menneske forud for sine relationer. Selvom eneboerens liv måske er trist, er han dog stadig bærer af Guds billede og i besiddelse af en vis, Gudvillet og Gudgiven position i Skaberværket. Og det er netop i kraft af den forudgående Gudbilledlighed, at vore relationer efterfølgende er så meget mere end relationerne blandt hanner og hunner i dyreverdenen og ulvene i ulvekoblet.

Nogle vil måske til gengæld se en pointe i, at samfundet bør understøtte personlige relationer. Tvinger såvel kollektivismen som liberalismen mennesker til at nedprioritere relationer til fordel for enten et upersonligt fællesskab eller karriereforløb og personlig vinding? Og skal hhv. kan samfundet i stedet understøtte menneskelige relationer? Modargumentet er lavpraktisk: Måske har jeg behov for færre venskaber end min nabo? Måske kan jeg derfor uden følelsesmæssige eller åndelige tab bruge mere tid på andre ting? Måske er jeg i en periode i mit liv, hvor jeg kan (tillade mig at) prioritere andre ting, f.eks. uddannelse, karriere, et missionsophold eller hvad ved jeg? Måske nogen definerer venskaber ud fra den tid, man bruger sammen, mens andre definerer venskaber på basis af enten gensidige tjenester eller fælles værdier? Hvorfor og hvordan skal samfundet kunne fremme en norm, som ikke er fælles, jvnf. spørgsmålet om det fælles bedste fra før?

Det er oplagt, at den, som har et stort behov for en stor vennekreds og megen tid med denne, må fravælge et job, der kræver en 70-timers arbejdsuge, ligesom det er oplagt, at den enkelte må prioritere ud fra sine egne ressourcer og hvor vedkommende er i livet. Men det er ikke oplagt at bebrejde et system eller en ideologi, at folk nogle gange og af forskellige årsager prioriterer forkert ud fra deres personlige mix af præferencer og kompetencer.

5.

Mange vil nok alligevel mene, at personalismen uanset dens politiske betydning har en plads i den personlige etik. Altså i forbindelse med den måde, vi hver især behandler vore medmennesker på,

eller den måde, vi prioriterer vore liv og muligvis prioriterer forkert. Jeg vil her erklære mig enig i mange af de problemer, som personalister adresserer, men samtidig hævde, at de ikke nødvendigvis skyldes "systemfejl" ved et liberalistisk samfund men i lige så høj grad den iboende og individuelle systemfejl i form af menneskers synd. Her bør kirken tale til samvittigheden og kalde til noget andet og mere end meningsløs materialisme, plat overfladiskhed eller menneskelig ligegyldighed. Så langt, så godt.

Problemet er, at personalismen går videre end det, og tilsyneladende vil andet og mere end det, for hvis det var personalismens pointe, er forskellen til kristne liberalister (og individualister) reelt ikke-eksisterende. Det er også svært at se den kobling, som personalismen og dermed forfatteren gør til sin, nemlig at individualismen fører til eller hænger uløseligt sammen med liberalismen, ligesom kollektivismen hænger sammen med socialismen. Af samme grund er det svært at erklære sig enig i, at samfundets dårlige sider i bund og grund skyldes et forkert menneskesyn, som har sneget sig ind - og (måske) underforstået: at man kristen bør afsvære sig liberalismen/individualismen hhv. socialismen/-kollektivismen og i stedet favne personalismen.

Faktisk kan man hævde, at den kristne etik i sin logik er nærmere beslægtet med den liberalistiske etik end med personalismens videre etiske forpligtelser. Som liberalist må du ikke krænke dit medmenneskes person eller ejendom. Som kristen må du ikke myrde, bestjæle eller bedrage vedkommende. Selvfølgelig er den kristne herudover underlagt mere detaljerede etiske og moralske bud, og selvfølgelig har også de nogle samfundsmæssige konsekvenser, men på et samfundsmæssigt plan ville meget være opnået, hvis blot alle fulgte de fælles liberale/kristne normer om ikke at krænke, udnytte eller bedrage sine medmennesker, samt tage ansvar for eget liv i det omfang, man kan. Og fokus på det umiddelbare medmenneske frem for menneskeheden som helhed har de også begge til fælles.

Summa summarum: Der er bestemt kristne indsigelser mod socialisme og kollektivismen, men ikke i samme grad mod klassisk liberalisme, der både giver den kristne friheden til at udleve og forkynde evangeliet, såvel som tilbyder en kon-

struktiv og produktiv samfundsmodel. Den kristne liberalist, som af principielle grunde ønsker et frit samfund for alle, og som ikke ser markedskræfterne som et onde, kan efter min mening med sindsro fastholde den opfattelse. Vedkommende behøver

ikke forkaste liberalismen som sit grundlæggende livssyn til fordel for personalismen, men kan "nøjes med" at lade næstekærligheden og de forpligtende relationer i hjem og kirke følge af sine personlige valg og kristne overbevisning.